

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії

Дипломна робота магістра

**“Північно-Африканська кампанія генерал-фельдмаршала
Е. Роммеля (1941-1943 рр.)”**

Виконала:
магістрантка II курсу
денної форми навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Історія)
Непіл Галина МIRONІВНА

Науковий керівник:
Доктор історичних наук,
Професор
Степанков Валерій Степанович

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2019 року

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ I Історіографія, джерела й методологія дослідження	7
1.1 Історіографія проблеми.....	7
1.2 Джерельна база	15
1.3 Методологічні засади дослідження	26
Розділ II Формування світогляду Е. Роммеля та його військова кар’єра до 1941 р.	30
2.1 Дитинство та юність.....	30
2.2 Участь у Першій світовій війні та її вплив на формування військового мистецтва.....	34
2.3 Інтербеллум. Проведення воєнних операцій у Франції 1940 р.....	40
Розділ III Кампанія в Північній Африці 1941 року та її наслідки	52
3.1 Перші бої корпусу «Африка» (лютий-квітень 1941 р.)	52
3.2 Битва за Тобрук та кампанія літа 1941 р.....	56
3.3 Операція «Крусейдер» та її наслідки	64
Розділ IV Воєнні дії 1942-1944 рр.	75
4.1 Нові перемоги Е. Роммеля (перша половина 1942 р.).....	75
4.2 Перелом ходу війни у Африці на користь об’єднаних британських сил.....	84
4.3 Остання військова операція та його смерть.....	91
Висновки	100
Список використаних джерел та літератури	104
Додатки	

ВСТУП

Актуальність теми. «Ми маємо справу з вельми відважним й майстерним противником і, дозвольте сказати це в розпал війни, з великим генералом...» – відкрито заявив У. Черчіль в Нижній палаті громад в січні 1942 р. Величезна кількість наукових праць присвячена дослідженню генерал-фельдмаршалів вермахту у Другій світовій війні ніяким чином не спростовує цієї думки. Е. Роммель був одним з найславетніших генерал-фельдмаршалів нацистської Німеччини, котрий здобув величезну повагу як серед своїх офіцерів і солдатів, так і серед вояків противника.

На сьогодні лише невелика частина новітньої історії є детально опрацьована українськими істориками. Стало вже загальною темою говорити про те, як західна та східна науки випереджають вітчизняну. За період незалежності України значно розширився інформаційний кругозір в наслідок Інтернет-ресурсів, книгообміну, видання перекладених книг. Проте, як і колись, більшість архівосховищ західних держав залишаються для вітчизняних дослідників недосяжними. Спільна радянська історія, втілена в архівних документах, монополізована Російською Федерацією, а рівень відкритості і доступ до них коливається залежно від політичної кон'юнктури і взаємин з тим чи іншим урядом України. Наближенню нас до розуміння реального співвідношення сил, стратегії й тактики протистояння на фронтах Другої світової війни, рівня розвитку військового мистецтва, глибинних причин успіхів і втрат учасників бойових дій сприятиме критичне осмислення праць колишніх німецьких полководців, серед них Е. Роммеля.

Феноменального успіху та світової слави генерал-фельдмаршал Третього Райху здобув за часів командування німецько-італійськими військами в Північно-Африканській кампанії, яка проводилася британськими об'єднаними силами союзників та військами Італії й Німеччини на території північно-африканських країн. Саме там він отримав імідж одного з найдосвідченіших воєначальників у світовій історії з ведення бойових дій в умовах пустелі,

оскільки військові кампанії тривали на гігантському просторі майже від Суецького каналу до узбережжя Атлантичного океану. Він був тактичним генієм. Його особисте лідерство і здатність імпровізувати на полі бою з мінімальними ресурсами були зразковими.

На жаль, в українській історіографії ця тема не вивчалася. Тому зроблено спробу реконструювати цілісну картину Північно-Африканської кампанії німецько-італійської армії під проводом Е. Роммеля та наповнити словосполучення «Лис пустелі» новим змістом, або спонукати відмовитися від нього як застиглого ідеологічного постулату.

Об'єктом дослідження є воєнні дії у Північній Африці, як складової Другої світової війни в 1940-1943 рр.

Предметом дослідження є Північно-Африканська кампанія Е. Роммеля 1941-1943 рр.

Хронологічні межі роботи обіймають період життя Е. Роммеля від народження (15 листопада 1891 р.) до його смерті (14 жовтня 1944 р.).

Географічні межі дослідження охоплюють території Центральної та Західної Європи, й Північної Африки.

Мета роботи: на основі дослідження джерел й аналізу доробку вітчизняних і зарубіжних істориків висвітлити перебіг Північно-Африканської кампанії німецько-італійських військ та роль у них Е. Роммеля.

Для реалізації мети поставлено такі **завдання:**

- проаналізувати історіографію проблеми та джерельну базу її дослідження;
- висвітлити початок військової кар'єри Е. Роммеля та його участь у французькій кампанії 1940 р;
- з'ясувати складові успіху воєнних дій Африканського корпусу упродовж лютого-квітня 1941 р. та причини невдалої битви Е. Роммеля за Тобрук (квітень-травень 1941р.);
- вияснити перебіг операції «Крусайдер» та її наслідки

- показати роль військового мистецтва Е. Роммеля у перемогах першої половини 1942 р. і захопленні стратегічного форпосту в Північній Африці – Тобрука;
- розкрити причини невдач армії «Африка», а відтак перелому у воєнних діях на користь Великої Британії.
- окреслити основні віхи життя і діяльності Е. Роммеля в останній період його життя.

Елементи наукової новизни дослідження: була здійснена перша спроба в українській історіографії комплексної реконструкції Північно-Африканської кампанії та ролі в ній особистості Е. Роммеля.

Практичне значення роботи визначається можливістю використання фактологічного матеріалу та результатів дослідження викладачами ЗВО у розробці лекцій з Другої світової війни, а також студентами у підготовці до семінарських занять, написанні рефератів, курсових та дипломних робіт.

Апробація роботи. Основні положення та висновки роботи було заслухано на засіданні кафедри всесвітньої історії (13 листопада 2019 р.). Окремі аспекти дослідження викладено у виступі під час звітної студентської конференції 24 квітня 2019 р.

Публікації. За результатами дослідження було здійснено дві публікації. Капітуляція Тобрука – найвизначніша перемога генерала-фельдмаршала Е. Роммеля / Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. Вип. 13. Особливості ведення військових дій Африканського корпусу генерала-фельдмаршала Е. Роммеля в Північній Африці у 1941-1942 рр. / Наукові праці студентів і магістрантів історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / [ред. кол.: С. А. Копилов (відп. ред.) та ін.] Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. Вип. 16.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (131 найменування).

Загальний обсяг роботи – 113 сторінок.

ВИСНОВКИ

Всебічне дослідження теми дозволило зробити наступні висновки:

1. Аналіз історіографії з даної теми засвідчив, що наявний на сьогодні доробок варто згрупувати у два блоки: українська та зарубіжна історіографія. Вони мають різну наукову цінність. Доступним залишається великий масив літератури про військову кар'єру фельдмаршала Е. Роммеля, проте за період незалежності України ця тема ще майже не висвітлювалася.

2. Достатньо репрезентативною є також джерельна база, що включає в себе широке коло джерел, різних за своїм змістом, інформаційній цінності, походженню і формі, які можна поділити на три групи: джерела офіційного та особового походження, і художня література, на основі опублікованих документів. Існуюча база забезпечує розв'язання дослідницьких завдань.

3. Ервін Роммель зростав у сім'ї вчителя. В юнацькому віці він цікавився інженерією. Із досягненням повноліття вступив до 124-го піхотного полку, пройшов курси загальновійськової підготовки у званні унтер-офіцера й вступив до офіцерської школи в Данцигу. Під час навчання сформувалися основні риси характеру, необхідні для офіцера: витривалість, ерудиція, твердість характеру й виняткове почуття обов'язку. Після закінчення училища повернувся до Данцига, де служив полковим офіцером. Із початком Першої світової війни почалася військова кар'єра молодого офіцера. Участь у жорстоких боях Західного фронту перетворила молодого лейтенанта в першокласного воїна. Військова кар'єра почалася з участі його 124-го піхотного полку, в атаці під Верденом. За хоробрість у боях отримав нагороду – Залізний хрест II-го ступеня, а згодом й I-го ступеня. У жовтні 1915 р. його направили до Вюртембергського гірського батальйону, де готував стрілецькі роти для румунського походу, в якому взяв участь. Італійський похід в 1917 р. став черговим випробуванням. Найважчі гірські баталії загартували характер та зміцнили дух. Найбільшої перемоги йому вдалося отримати при взятті важливого стратегічного пункту – г. Матажур 10 грудня 1917 р., за своє

військове мистецтво нагороджується орденом «За заслуги «Pour le Mérite»» й отримує звання гауптана

4. Після закінчення Першої світової війни 10 років командував штутгартським стрілецьким підрозділом в піхотному полку; ще 4 роки був інструктором у Дрезденській піхотній школі. У жовтні 1937 р. призначається командиром Головної квартири А. Гітлера, котрого обожнював. Підтримував його задум домогтися відродження «Великої Німеччини». Під час війни з Польщею Е. Роммель отримав можливість вивчити тактику блицкригу. Оскільки фюрер надав йому танкову дивізію, то занурився у вивчення теорії й практики танкових боїв. Під час нападу на Францію командував 7-ою танковою дивізією. Тактика блицкригу повністю себе виправдала, маневреність та хитрість стали запорукою його успіхів. Він просувався настільки швидко, що про його дивізію говорили як про «дивізію-привід». 20 червня 1940 р. він захопив найважливіший порт Франції – Шербур.

5. За наказом А. Гітлера Е. Роммель прибув у Північну Африку для порятунку італійських військ у лютому 1941 р. Перші військові дії увінчалися успіхом для німецько-італійських військ. Маючи у складі корпусу лише незначну кількість військ зумів обманути противника щодо їх реальної чисельності та завдяки наполегливості, хитрощів, маневровості та швидкому наступу протягом кількох тижнів відвоював території, які Велика Британія захоплювала три місяці. Намагаючись скористатися сприятливою ситуацією, Е. Роммель почав готуватися до важливої операції, яка тривала з 13 квітня, основною метою якої було володіння одним з найважливіших стратегічних об'єктів – міста-фортеці Тобрука. Проте, через нестачу військ, сильну оборону фортеці та поспішність рішень призвело до припинення атаки міста та перетворення в облогу. Потягом літа 1941 р. доля «усміхнулася» йому: спромігся не тільки відбити британські наступи під кодовими назвами «Бревіті» та «Беттлікс» але і розгромити їх. Успіху було досягнуто дякуючи унікальній тактиці та високій професійній підготовці вояків.

6. Встановлено, що під час операції «Крусейдер» («Зимова битва») Е. Роммелем була допущена стратегічна помилка: в той час, коли намагався знищити піхотні підрозділи англійців на єгипетському кордоні, союзники обійшли його укріплені позиції та спрямували свої сили на Тобрук. Здобувши незначних тактичних успіхів, для збереження вцілілих сил він відступив до Ель-Агейла, залишивши Киренаїку.

7. Упродовж зими-весни 1942 р. Е. Роммель відновив свої сили та повернув частину захоплених противником територій. Наступною операцією, яка мала змінити хід подій в Північній Африці, стала битва за Тобрук. З 26 травня по 21 червня 1942 р. тривали бої німецько-італійських частин армії «Африка» проти британських сил під командуванням Н. Річі, що завершилася перемогою Е. Роммеля. За цей успіх А. Гітлер присвоїв йому звання генерала-фельдмаршала. «Лис пустелі» отримав світове визнання. Однак позбавлений доставок продовольства, нафти, танкових та піхотних підкріплень, був не в змозі розбити відступаючу до Єгипту англійську армію, а його наступ був зупинений битвою під Ель-Аламейном. Маючи лише три дивізії, бойова сила яких не була стабільною, Е. Роммель спромігся тримати британську армію в напруженні 18 місяців.

8. Під час кампанії літа-осені 1942 р. «Лис пустелі» уже думав не про перемогу, а про те, як врятувати своїх солдатів та звести на мінімум втрати. Маятник здійснив останній смертоносний помах. Перелом у Африці на користь Англії став важливим фактором впливу на хід Другої світової війни.

9. Війна в Північній Африці закінчилась у травні 1943 р. капітуляцією німецьких військ, внаслідок якої Е. Роммель втратив прихильність фюрера, котрий все ж доручив йому зупинити висадку американських й англійських військ у північній Франції. Битву за Нормандію влітку 1944 р. було програно у зв'язку з нестачею сил. До повного знищення Третього Райху залишилось менше року. Цю кризову ситуацію фельдмаршал усвідомлював, тому таємно підтримував учасників змови з метою добитися підписання договору з противниками. Після невдалого замаху на життя А. Гітлера розслідування

гестапівців СС виявило його причетність до змови. Можливо, через його особливі стосунки з фюрером, йому дозволили покінчити із собою, а відтак уникнути суду і захистити сім'ю. 14 жовтня він отруїв себе, а 18 жовтня був похований з усіма почестями в м. Ульм. Е. Роммель був одним з найпопулярніших воєначальників Другої світової війни, чію майстерність й професіоналізм високо цінували навіть його противники. У всіх військових операціях йому вдавалося перехитрити противників здатністю відчувати слабе місце. Будучи полководцем сформував власний стиль управління та показав відмінне стратегічне бачення ситуації. Ведення ним бойових дій відповідало новим вимогам бронетанкової війни. Геніальний солдат, відданий чоловік і гордий батько; розумний, інстинктивний, хоробрий, співчутливий, егоїстичний та зарозумілий – всі ці якості в результаті підняли до висот геніального фельдмаршала маневреності та блицкригу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

I Джерела

1. Банеман Г. Побег из армии Роммеля. Немецкий унтер-офицер в Африканском корпусе. 1941-1942. Москва : Центрполиграф, 2006. 256 с.
2. Беккер К. Военные дневники люфтваффе. Хроника боевых действий германских ВВС во Второй мировой войне / пер. с нем. А. Цыпленков. Москва: Центрполиграф, 2004. 540 с.
3. Белов Н. Я был адъютантом Гитлера / пер. с нем. Г. Рудой. Смоленск : Русич, 2003. 528 с.
4. Беляков. В. В. Дневник войны в Египте. Из архива русского эмигранта А. Л. Маркова. *Восточный архив*, 2015. № 1 (31). С. 76-81.
5. Брэдли О. Н. Записки солдата / пер. с англ. В. С. Столбова. Москва : Издательство иностранной литературы, 1957.
6. Вестфаль З., Крейпе В. Роковые решения Вермахта / под ред. П. А. Жилина. Ростов на Дону : Феникс, 1999. 384 с.
7. Вестфаль З., Циммерман Б., Дитмар К., Эдгар фон Буттлар, Эгельгаф А., Зельмайр П. Вторая мировая война на суше. Причины поражения сухопутных войск Германии. Москва : Центрполиграф, 2011. 203 с.
8. Генералы и офицеры вермахта рассказывают... Документы из следственных дел немецких военнопленных. 1944-1951 / вступ. ст., сост. В. Г. Макарова, В. С. Христофорова; коммент. В. Г. Макарова. Москва : МФД, 2009. 576 с.
9. Голль Ш де. Военные мемуары: Единство 1942-1944 / пер. с фр. Б.Вайсман, Н. М. Жаркова и др. Москва : АСТ, Астрель, 2003, 814 с
10. Гудериан Г. Воспоминания солдата. Смоленск : Русич, 1998. 258 с.
11. Дегрелль Л. Штурмовая бригада СС : Тройной разгром / пер. с фр. А. Больных. Москва : Яуза-пресс, 2012. 285 с.
12. Документы и материалы кануна второй мировой войны. 1937-1939 : В 2 т. Москва : Политиздат, 1981 Т. 1. (Ноябрь 1937 г. – дек. 1938 г.). 302 с.
13. Документы и материалы кануна второй мировой войны : В 3 т. Москва :

Гос.изд. полит. л-ры, 1948. Т. 1. 367 с.

14. История Германии XX века в новом измерении: источники, статистика, художественные документы. Пособие для учащихся средних и старших классов школ, гимназий, лицеев, студентов, учителей. Москва : Олма-Медиа, 2008. 688 с.

15. Карель П. Второй фронт. Африка 1941-1943. Нормандия 1944 / пер. А. Колина, В. Годфрида. Москва : Эксмо, 2008. 656 с.: ил. (Вторая мировая война глазами немцев).

16. Кейтель В. Мемуары фельдмаршала. Победы и поражения вермахта. 1938-1945 / пер. с англ. П. Никишова. Москва : Центрполиграф, 2004. 352 с.

17. Кессельринг А. Люфтваффе. Триумф и поражение. Воспоминания фельдмаршала Третьего Райха. 1939-1947 / пер. с нем. Л. Игоревский. Москва : Центрполиграф, 2008. 494 с.

18. *Кессельринг. А.* Солдат до последнего дня. Воспоминания фельдмаршала Третьего Райха. 1933-1947. Москва : Центрполиграф. 2018, 497с.

19. Кох Л. Лис пустыни. Генерал-фельдмаршал Эрвин Роммель. Ростов на Дону : Феникс, 1999. 384 с.

20. Краминов Д. Ф. В орбите войны : Записки советского корреспондента за рубежом. 1939–1945 годы. Москва : Советская Россия, 1986. 400 с.

21. Лиддел-Харт Б. Г. Битвы Третьего Райха. Воспоминания высших чинов генералитета нацистской Германии / пер. с нем. С. Лисогорского. Москва : Центрполиграф, 2004. 368 с.

22. Люк фон Х. На острие танкового клина 1939-1945. Воспоминания офицера Вермахта. Москва : Эксмо, 2005. 550 с.

23. Меллентин Ф. Бронированный кулак вермахта. Москва : Вече, 2012. 420 с.

24. Меллентин Ф. В. Танковые сражения. Боевое применение танков во второй мировой войне. 1939-1945 гг. Москва : Иностран. лит-ры, 1957. 303 с.

25. Мировая война 1939-1945. Взгляд побежденных / под ред. Н. Л. Волковский. Москва : АСТ, 2000. 736 с.

26. Монтгомери Б. Мемуары фельдмаршала / пер. с англ. Е. Д. Богатырено,

- В. А. Вебер, Д. В. Вознякевич. Москва : Вагриус, 2006. 384 с.
27. Новиков Н. Воспоминания дипломата : (Записки о 1938 – 1947 годах). Москва : Политиздат, 1989. 399 с.
28. Прессфилд С. Охота на Роммеля Исторический детектив. Москва : Эксмо, 2010. 384 с.
29. Реми М. Ф. Миф Роммеля. Легенда Африканского корпуса. Москва : АСТ, 2008. 270 с.
30. Роммель Э. Пехота наступает. События и опыт / пер. с нем. В. Л. Телицын. Москва : Принципиум, 2013. 480 с.
31. Тейлор А. Дж. П. Вторая мировая война : Два взгляда. Москва : Мысль, 1995. 556 с.
32. Хрестоматия по внешней истории, 1917-1945 / сост. М. Е. Сучков. Москва : Просвещение, 1987 (3-е изд). 288 с.
33. Хрестоматия по новейшей истории : в 2 т. Москва : Изд. иностранной л-ры, 1960. Т. 1. 967 с.
34. Черчилль У. Вторая Мировая Война: В 3-х кн. 6 т. / пер. с англ. А. Орлова. Москва : Военизд, 1991. Кн. II. Т. 3. 605 с.
35. Шмидт Х. С Роммелем в пустыне. Африканский танковый корпус в дни побед и поражений 1941-1942 годов. Москва : Центрполиграф, 2004. 124 с.
36. Шпейдель Г. Вторжение 1944 года. Высадка союзников в Нормандии глазами генерала Третьего Райха. Москва : Центрполиграф, 2004. 208 с.
37. Heraucourt F. Im kampf gewachsen. Rapid City : Warneke, 2015 (first published Stettin-Pölitz : G. A. Bentlage. 1942), 86 p.
38. Hitlers Weisungen für die Kriegführung, 1939-1945: Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht. Utting : Nebel Verlag, 1998 (first published Frankfurt am Main, Bernard & Graefe, 1962), 365 p.
39. Messenger, C. Rommel: Leadership Lessons from the Desert Fox. New York : Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2009. URL : <https://archive.org/details/Rommel> (дата звернення: 01.12.2019).

40. Rommel E. Attacks. Scanner Internet Archive Python library 2006 (first published Vienna : Antena Press, 1937), 219 p. URL : <http://www.thechristianidentityforum.net/downloads/Attacks.pdf> (дата звернення: 01.12.2019).
41. The Rommel Papers Editor B. H. Liddell-Hart with the assistance of Lucie-Maria Rommel, Manfred Rommel, and Fritz Bayerlein; translated by P. Findlay. London : Collins, 1953. 545 p. URL : <https://archive.org/details/ROMMELPAPERS/page/n17>. (дата звернення: 01.12.2019).

II Монографії, статті, дисертації, рецензії

42. Бетмакаев А. М. История Германии. В 3 т. / под.ред. Ю. В. Галактионов. Москва : КДУ, 2008. Т. 2. (От создания Германской империи до начала XXI века). 672 с.
43. Блейер В., Дрехслер К., Ферстер Г., Хасс Г. Германия во Второй мировой войне (1939-1945). Москва : Воениздат, 1971. 432 с.
44. Больных А. Г. Молниеносная война. Блицкриги Второй мировой. Москва : Яуза, Эксмо, 2008. 77 с.
45. Больных А. Танковые войны XX века. Москва : Яуза; Эксмо, 2010. 640 с.
46. Буровский А. М. Великая Гражданская война 1939-1945. Москва : Эксмо, Яуза, 2010. 496 с.
47. Ватлин А. Ю. Германия в XX веке. Москва : Росспен, 2005. 336 с.
48. Джоуэтт Ф. Итальянская армия. 1940-1943. Африканский театр военных действий. Москва : АСТ, Астрель. 2003, 64 с.
49. Ирвинг Д. Эрвин Роммель. Ганнибал двадцатого века. Москва : Быстров, 2006. 544 с.
50. Эванс Р. Третий Райх. Дни войны. 1939-1945 / пер. с англ. А. Уткина. Москва : Астрель, 2011. 942 с.
51. Карвер М. Битва под Эль-Аламейном. По ражение танковой армии Роммеля в Северной Африке. Москва : Центрполиграф, 2003. 288 с.

52. Клавінг В. В. Западний фронт. Германия в войне 1939-1945. Москва : Яуза-Єскимо, 2005. 544 с.
53. Козлов А. И., Егере Е. В Солдаты германского Африканского корпуса 1941-43 / пер. с англ. Терещенко Д. Г. Tornado : Армейская серия №025, 2000. С. 48-55.
54. Козлов С. А. Кампания в северной Африке в 1940-1943 гг. и ее значение для армий союзников. *Преподаватель XXI века*. 2013. № 1. С. 241-244.
55. Колли Р. Вторая мировая война. Москва : Колибри, Азбука-Аттикус, 2014. 128 с.
56. Ланнуа Ф. Африканский корпус : Ливийско-египетская кампания (1941-1943). Москва : АСТ, 2008. 237 с.
57. Лиддел Харт Б. Г. Вторая мировая война. Москва : АСТ, 2002. 944 с.
58. Мировая война. 1939-1945. Москва : АСТ; 2000. 736 с.
59. Митчем С. Война в Северной Африке : 1942-1943. Москва : АСТ, 2002. 701 с.
60. Митчем С. Фельдмаршалы Гитлера и их битвы. Смоленск : Русич, 1998. 568 с.
61. Митчем С., Мюллер Дж. Командиры Третьего Райха. Смоленск : Русич, 1995. 480 с.
62. Мощанский И. Б. Германо-итальянские боевые операции. 1941-1943. Москва : Вече, 2011. 288 с.
63. Мюллер-Гиллебранд Б. Сухопутная армия Германии 1933-1945 гг. Москва : Эксмо, 2002. 800 с.
64. Непіп Г. М. Капітуляція Тобрука – найвизначніша перемога генерала-фельдмаршала Е. Роммеля. *Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський* : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. Вип. 13.
65. Непіп Г. М. Особливості ведення військових дій Африканського корпусу генерала-фельдмаршала Е. Роммеля в Північній Африці у 1941-1942 рр.

Наукові праці студентів і магістрантів історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / [ред. кол.: С. А. Копилов (відп. ред.) та ін.] Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. Вип. 16.

66. Нимиц Ч. У, Поттер Э. Б. Война на море (1939-1945). Смоленск : Русич, 1999. 592 с.

67. Рипли Т. Элитные войска третьего Райха. Москва : Центрполиграф, 2010. 190 с.

68. Рольф Д. Кровавая дорога в Тунис / пер. с англ. А. Больных. Москва : АСТ, 2002. 701 с.

69. Рунов В. А. Все укрепрайоны и оборонительные линии Второй Мировой. Москва : Яуза; Эксмо, 2014. 416 с.

70. Такер-Джонс Э. Великий танковый грабеж. Трофейная броня Гитлера. Москва : Яуза; Эксмо, 2008. 316 с.

71. Типпельскирх К. История Второй мировой войны. Санкт-Петербург : Полигон; Москва : АСТ, 1999. 464 с.

72. Тихонов О. О. Немецкие и британские танки в Северной Африке в годы Второй Мировой Войны. *Записки Горного института*, 2009. С. 262-264.

73. Тоомсваре У. Стратеги Третьего Райха. Ростов на Дону : Феникс, 1999. 384 с.

74. Уткин А. И. Вторая мировая война. Москва : Аглитм, 2002. 864 с.

75. Фомин В. Т. Фашистская Германия во второй мировой войне (сентябрь 1939 г.– июнь 1941 г.). Москва : Наука, 1978. 328 с.

76. Шефов Н. Вторая мировая. 1939-1945. История великой войны. Москва : Вече, 2010. 408 с.

77. Широкоград А. Б. Атлантический вал Гитлера. Москва : Вече, 2010. 400 с.

78. Шмелев И.П. История танка 1916-1996 годы. Москва : Техника-молодежи, 1996. 677 с.

79. Andrea Molinari, *La conquista dell'Impero : 1935-1941 La guerra in Africa Orientale*. Brugherio : Hobby & Work, 2007. 224 p.

80. Barnett C. Hitler's Generals. New York : Grove Press, 1989. 528 p.
81. Bocca Giorgio, Storia d'Italia nella guerra fascista (1940-1943). Milano : Feltrinelli, 2017. 627 p.
82. Brighton, T. Patton, Montgomery, Rommel: masters of war. New York : Crown, 2009. 478 p.
83. Butler D. Field Marshal: The Life and Death Erwin Rommel, Oxford : Casemate, 2015. 616 p.
84. Buxter I. The Armour of Rommel's Afrika Korps. New York : Pen&Sword, 2008. 160 p.
85. Caviggia J. British and German Logistics Support During The World War. Two North African Campaign. Pennsylvania : Army War College Carlisle Barracks, 1990. 45 p.
86. Christopher R., Gabel Ph. D., James H. Great Commanders Edited. Kansas : Combat Studies Institute Press US Army Combined Arms Center Fort Leavenworth, 2012. 205 p.
87. Citino R. Rommel's Afrika Korps. *MHQ*, 2012. P. 34-46. URL : <http://www.historynet.com/rommels-afrika-korps.htm> (дата звернення: 01.12.2019).
88. Fraser D. Knight's cross : a life of Field Marshal Erwin Rommel. New York : Harper Collins, 1993. 616 p.
89. Gordon W. Afrikakorps 1941–43. Oxford : Osprey Publishing, 1991. 64 p.
90. Grant R. The war on the rails. *Air Force*. August 2007. P. 52-56.
91. Irving D. Rommel, The Trail of the Fox. United Kingdom : Wordsworth Military Library, 1999 (first published 1977). 669 p.
92. Kats D., Horn K. The Surrender of Tobruk in 1942 : Press reports and soldiers' memories. *Scientia Militaria*. vol 44, no 1, 2016, P. 90-208. URL : https://www.researchgate.net/publication/312032623_The_Surrender_of_Tobruk_in_1942_Press_reports_and_soldiers'_memories (дата звернення: 01.12.2019).
93. Katz D. The greatest military reversal of South African arms: the fall of Tobruk 1942, an avoidable blunder or an inevitable disaster? *Journal of Contemporary History*. 37 (2). Dec. 2012. P. 71-104.

94. Latimer J. Tobruk 1941: Rommel's Opening Move. Oxford : Osprey Publishing, 2001. 96 p.
95. Lawrence W. Rommel and the rebel Garden City. New York : Doubleday, 1986. 440 p.
96. Mahoney R. Review of Bryn Hammon El Alamein : The Battle that Turned the Tide of the Second World War. *The Second World War Military Operations Research Group*, 12 December 2012, P. 358-362. URL : https://www.academia.edu/2051839/Review_of_Bryn_Hammond_El_Alamein_The_Battle_that_Turned_the_Tide_of_the_Second_World_War?email_work_card=view-paper (дата звернення: 01.12.2019).
97. Michel H. World War II; A Short History. Florida : Saxon House, 1973. 420 p.
98. Moore A The African Experience – Erwin Rommel and the Deutsche Afrika Korp 1941-1942. Penglais : University of Aberystwyth, 28.04.2015. URL : https://www.academia.edu/14398853/The_African_Experience_Erwin_Rommel_and_the_Deutsche_Afrika_Korp_1941_-_1942 (дата звернення: 01.12.2019).
99. Riches L. The Patrolling War in Tobruk. *Australian War Memorial*, 2012. P. 10-37.
100. Rohmer R. Rommel and Patton : a novel. Toronto : General Paperbacks, 1987. 318 p.
101. Ronald L. Rommel as military commander. New York : Barnes&Noble, 1998. 272 p.
102. Scianna B. Rommel Almighty? Italian Assessments of the " Desert Fox " during and after the Second World War. *The Journal of Military History*. 2018 P. 125-145.
103. Singh R. Erwin Rommel. *Scholar Warrior*. Spring 2012. P. 139-142.
104. Tarrant J. The Rommel plot. New York : Pocket Books, 1978. 312 p.
105. Walker I. Iron Hulls Iron Hearts: Mussolini's Elite Armoured Divisions in North Africa. 1941-43. Ramsbury : Crowood, 2003. 224 p.
106. Wright A. Great Generals that Lost their Wars : Hannibal, Napoleon, Lee and Rommel. *Then you will know the truth, and the truth will set you free*. January 11, 2017. URL : <http://www.section117.com/2017/01/14/great-generals-that->

lost-their-wars-hannibal-napoleon-lee-and-rommel-part-1-hannibal-barca/
(дата звернення: 01.12.2019).

107. Young D. Rommel. United Kingdom : Holley Press, 2011. 304 p.

III Підручники, посібники, довідникові видання

108. Большая Советская Энциклопедия: В 30 т. Москва : Советская Энциклопедия», 1975 Т. 22. Ремень–Сафи. 628 с.

109. Воропаев С. Энциклопедия Третьего Райха. Москва : Локид-Пресс, 2005. 592 с.

110. Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи і Америки 1918-1945 рр.: підр. для вищ. навч. закладів. Київ : Слово, 2003. 472 с.

111. Гордиенко А. Н. Командиры Второй мировой войны. Энциклопедия военного искусства. Минск.: Литература, 1997. 544 с.

112. История Второй мировой войны 1939-1945 гг. В 12-ти томах. Москва : Воениздат, 1976. Т. 6. 520 с.

113. Ли Лэннинг М. Сто великих полководцев. Москва : Вече, 1998. 350 с.

114. Лубченков Ю. Н. 100 великих полководцев Второй мировой. Москва : 2006. 480 с.

115. Лубченков Ю. Н. 100 великих сражений Второй мировой. Москва : Вече, 2008. 480 с.

116. Мицик Л. М., Кузьменко Ю. В. Новітня історія країн Європи та Америки (1918-2007) : навчальний посібник. Київ : Академвидав 2008. 544 с.

117. Непомнящий Н. Н. 100 великих тайн Второй мировой / под ред. Н. М. Смирнова. Москва : Вече, 2016. 480 с.

118. Норман Д. Європа: Історія. Київ : Основи, 2000. 880 с.

119. Фролов Б. П. Военные противники России: В 2 кн. / под ред. В. А. Золотарева. Москва : АСТ, 2008. Кн. 2. 640 с.

120. Шемелёв И. П. Иллюстрированный справочник. Бронетехника Германии 1934-1945 гг. Москва : Астрель, 2003. 271 с.

121. Шишов А. В. 100 великих полководцев Западной Европы / под ред. Н. М.

Смирнова. Москва : Вече, 2012. 386 с.

122. 100 великих наград / Авт.-сост. Н. А. Ионила. Москва : Вече, 2003. 432 с.

IV Интернет ресурс

123. Achtung Panzer! – Erwin Rommel! URL : <https://www.solargeneral.org/wp-content/uploads/library/erwin-rommel.pdf> (дата звернення: 01.12.2019).

124. Erwin Rommel: URL : <http://www.achtungpanzer.com/erwin-rommel.htm> (дата звернення: 01.12.2019).

125. Rommel the Great General : URL : <http://www.webcitation.org/6lP6lPJbt> (дата звернення: 01.12.2019).

126. Rudolf Schneider: I was Rommel's driver' : URL : <http://www.independent.co.uk/news/people/news/rudolf-schneider-i-was-rommels-driver-1706924.html> (дата звернення: 01.12.2019).

127. Storia militare d'Italia durante la seconda guerra mondiale : URL : http://www.wikiwand.com/it/Storia_militare_d%27Italia_durante_la_seconda_guerra_mondiale (дата звернення: 01.12.2019).

128. Роммель, Эрвин: веб-сайт. URL: http://armor.kiev.ua/wiki/index.php?title=%D0%A0%D0%BE%D0%BC%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C,_%D0%AD%D1%80%D0%B2%D0%B8%D0%BD

129. Роммель, Эрвин : веб-сайт. URL : <http://ww2history.ru./wrommel> (дата звернення: 01.12.2019).

130. Роммель, Эрвин : URL : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D0%BC%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C,_%D0%AD%D1%80%D0%B2%D0%B8%D0%BD (дата звернення: 01.12.2019).

131. Роммель Эрвін : URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%80%D0%B2%D1%96%D0%BD_%D0%A0%D0%BE%D0%BC%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C (дата звернення: 01.12.2019)